

Баландюк Р. Г.,

аспірант відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України

Рецензент: Смагін І. І., ректор Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор педагогічних наук

ВИВЧЕННЯ СТАНУ НАВЧАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ У ЗМІСТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У 8-Х КЛАСАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Визначено основні методичні принципи, на яких має ґрунтуватись навчання економічної складової історії. Досліджено оцінки вчителів історії щодо проблеми навчання економічного компонента у змісті історії України у 8 класах загальноосвітньої школи. Проаналізовано результати якісного та кількісного анкетування учнів 8-х класів. Установлено проблеми, наявні в сучасному стані навчання економічної складової шкільного курсу історії України у 8-х класах.

Ключові слова: економічна складова, зміст історії України, компетентність, загальноосвітня школа, анкетування.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли громадськістю та владою України розробляються проекти, пов'язані з реформуванням системи середньої загальної освіти в цілому, важливе значення набуває внесення змін до системи навчання економічної історії у школі [1; 2]. Як стверджують учителі-практики та вчені-теоретики, вивчення економічної складової є одним з найважливіших аспектів у навчанні історії у школі. Наприклад, у 8 класі учні вивчають значну кількість історико-економічних понять, фактів, тенденцій. На цей час в учнів ще не сформовано цілісного уявлення про економіку – що це за система, які елементи в ній існують, як вони взаємодіють між собою, – оскільки шкільний курс «Економіка» вивчається лише у старшій школі. Тому вчителі історії змушені докласти вагомих зусиль, щоб навчити учнів розуміти й застосовувати історико-економічні поняття, факти, тенденції під час розв'язання практичних завдань [4].

Із 2013 року у школах України діють нові навчальні програми, в основу яких покладено компетентнісний підхід до навчання загалом, зокрема й до навчання економічної складової у курсі історії України. Цей підхід є новим для системи шкільної історичної освіти. За таких умов доцільним є вивчити та виокремити проблеми в сучасному навчанні економічної складової в засвоєнні історії. Урахування визначених недоліків дозволить ученим у найближчому майбутньому створити більш сучасну методику навчання економічної складової історії України.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Різні аспекти вивчення стану навчання економічної складової у шкільному курсі історії досліджували такі сучасні вчені, як К. Баханов, В. Комаров, О. Пометун та інші. На жаль, на тепер є недостатньою кількість сучасних науково-методичних матеріалів з навчання економічної складової у змісті історії України, спрямованого на формування предметної історичної компетентності школярів.

Мета статті – дослідження та визначення головних проблем, наявних у сучасному навчанні економічної складової у змісті історії України у 8-х класах загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу. До проведення експериментального дослідження стану навчання економічної складової у змісті історії України у 8-х класах загальноосвітньої школи нами висувалось припущення, що навчання економічної історії має ґрунтуватись на таких основних методичних принципах:

- нормативне визначення необхідності існування і реалізації економічної складової у змісті шкільної історичної освіти;
- системність і наступність навчальної діяльності в навчанні економічної складової;
- наявність у навчальних програмах вимог до системного й послідовного засвоєння економічної складової у змісті шкільної історичної освіти;
- відображення економічної складової у всіх компонентах предметної історичної компетентності учнів та їх комплексне формування;
- використання поряд із традиційними уроками практичних занять як форми організації навчання, спрямованої на реалізацію компетентнісного, культурологічного та діяльнісного підходів у вивченні економічної складової;
- активне застосування інтерактивних методів навчання;
- висвітлення історико-економічного матеріалу на основі цивілізаційного підходу;
- урахування індивідуальних і вікових особливостей учнів у навчанні економічної складової [3].

На основі цих принципів нами було розроблено анкету для вчителів історії з тим, щоб з'ясувати ставлення педагогів до проблеми навчання економічної складової у змісті історії України у 8-х класах. Протягом 2014-2015 рр. на курсах підвищення кваліфікації вчителів історії на базі Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти було проведено вхідне діагностування 122 вчителів історії. Педагоги мали оцінити рівень навчання економічної складової історії України у 8-х класах за 12-бальною системою у своїй педагогічній діяльності. Так, пропонувались такі запитання: Наскільки Ви враховуєте доцільність розкриття та висвітлення економічного матеріалу у процесі навчання історії України у 8-х класах?; Наскільки Ви акцентуєте увагу на економічному матеріалі у процесі навчання історії України у 8-х класах?; Якою мірою Ви враховуєте навчання економічного матеріалу на уроках історії України у 8-х класах?; Наскільки Ви зосереджуєте увагу на системності й наступності навчання учнів економічної складової змісту історії України у 8-х класах?; Наскільки важливою є реалізація компетентнісного підходу в навчанні економічної складової змісту історії України у 8-х класах?; Наскільки важливою є реалізація діяльнісного підходу в навчанні економічної складової змісту історії України у 8-х класах?; Наскільки ефективно Вами застосовуються інтерактивні методи навчання у вивченні економічної складової змісту історії України у 8-х класах?; Оцініть практичну значущість використання економічного матеріалу в підручниках з історії України на уроках у 8-х класах; Оцініть важливість наявності в навчальних програмах вимог до системного й послідовного засвоєння економічної складової змісту історії України у 8-х класах; Оцініть власну методичну діяльність із формування в учнів системи оцінних суджень і ставлень на основі економічного матеріалу історії України у 8-х класах.

Нами було розроблено систему вимірювання стану методичної підготовки вчителів за рівнями: початковий (0-30 балів), середній (31-60 балів), достатній (61-90 балів) та високий (91-120 балів). Проаналізовані результати самооцінювання вчителями історії власного рівня навчання економічної складової історії висвітлені в табл. 1.

Таблиця 1

**Розподіл кількості опитаних вчителів за рівнями методичної підготовки
з навчання економічної складової у змісті історії України
у 8 класах загальноосвітньої школи**

Рівні досягнень	Кількість опитаних учителів (осіб)	Результати у відсоткових частках (%)
Початковий	24	20
Середній	62	50
Достатній	19	16
Високий	17	14
Усього	122	100

З отриманих даних можна зробити проміжний висновок, що більшість опитаних педагогів мають середній рівень досягнень у методичній підготовці до навчання економічної складової курсу історії.

Використовуючи складові предметної історичної компетентності (хронологічну, просторову, інформаційну, логічну, аксіологічну), вимоги навчальної програми з історії України для 8-х класів з навчання економічної складової, нами було розроблено анкету для учнів 8-х класів. Запропоновані в анкеті запитання й завдання були спрямовані на визначення рівня сформованості історичної предметної компетентності. Так, хронологічна компетентність представлена такими завданнями, як-от:

1. Назвіть століття появи фільварків в Україні.
2. Що відбулось раніше: зростання магнатського землеволодіння в Україні чи заснування слобідських міст?
3. Що відбулось пізніше: закріпачення селян Лівобережної та Слобідської України чи наступ царизму за Петра I на українську економіку?
4. Розташуйте події у хронологічній послідовності. Біля кожного з наведених тверджень поставте цифри від 1 до 3, де 1 – подія, яка відбулась першою, а 3 – подія, яка відбулась останньою з перелічених.
 - Поява м. Херсону, м. Миколаєва, м. Одеси в Південній Україні.
 - Ліквідація фільварково-панщинної системи у відновленій українській державі.
 - Поява перших міст у Слобідській Україні.

Використовувалися й завдання для перевірки просторової компетентності:

1. Зафарбуйте на карті території, на яких у XVI – першій половині XVII ст. магнатсько-шляхетське землеволодіння було поширене найбільше.
2. Підпишіть на карті міста України, у яких у XVI – першій половині XVII ст. цехове ремесло було розвинене найкраще.
3. Позначте на карті слобідські полкові міста – Суми, Охтирку, Харків, Ізюм, Острогоськ, засновані в середині XVII ст.
4. Зафарбуйте на карті територію, на якій у середині XVII – у другій половині XVIII ст. було поширене козацько-старшинське землеволодіння.

Для визначення інформаційної компетентності школярів використовувалися такі завдання:

1. Опишіть процес, представлений на ілюстраціях («Робота у фільварку», «Косовиця»), використовуючи терміни «фільварок», «жнива», «панщина».
2. Розгляньте малюнки (зображено водяний і вітряний млини) та дайте відповіді на запитання: А) що зображено на ілюстраціях? Б) чим ці пристрої відрізняються один від

одного? В) для яких потреб вони використовувались у XVI – XVIII ст.? Г) висловіть власне ставлення щодо ролі цих пристроїв у житті людей Нового часу.

3. Прочитайте уривок з історичного джерела дослідників В. Смоля та В. Степанкова (про економічні відносини в українській державі часів Б. Хмельницького) та дайте відповіді на запитання: Про який період історії України йдеться в історичному джерелі? Назвіть три найважливіші зміни в економічній сфері, які відбулись у цей час. Оцініть та аргументуйте, наскільки суттєвими стали ці зміни в житті людини, якщо відомо, що в попередні періоди цього не існувало.

4. Розгляньте ілюстрацію (зображено запорозький зимівник), прочитайте текст (опис Д. Яворницького зимівника) та дайте відповіді на запитання: Що таке зимівник? Пригадайте і поясніть, чому ця форма господарювання на Запорозжжі так не подобалась російській владі та польським панам? Висловіть власне ставлення щодо користі господарської діяльності запорозжців для економіки України XVII – XVIII ст.

Анкетування включало також завдання для встановлення логічної компетентності учнів:

1. Дайте визначення поняття «фільварок».

2. Установіть відповідність між періодами історії України та економічними особливостями, які їм притаманні. З'єднайте за допомогою стрілок першу колонку з іншою.

3. Поміркуйте, чим було подібне і чим відрізнялось економічне становище жителів Гетьманщини та українського населення Галичини, Буковини, Закарпаття у другій половині XVII – середині XVIII ст.

4. Прочитайте твердження та знайдіть історико-економічні помилки, обираючи з переліку твердження відповідно до поданих запитань. Відповідь у таблиці необхідно обвести.

А) Після Полтавської катастрофи 1709 р. відбувалася боротьба між Скоропадським, який прагнув обернути Україну в російську колонію, і Петром I, який хотів поновити економічну незалежність України;

Б) Після того, як Катерина II ліквідувала автономний устрій у Лівобережній і Слобідській Україні, у 1783 р. на цих землях поширилося кріпацтво;

В) У другій половині XVII ст. козаки на Запорозжжі продовжували займатись мисливством, бджільництвом, рибальством, ремісництвом та іншим;

Г) Після того, як було ліквідовано Запорозьку Січ у 1757 р., Катерина II заохочувала переселення німців, росіян, сербів на ці землі;

Д) Після 1648-1649 рр. на території Гетьманщини ліквідовано фільварково-панщинну систему господарювання;

Е) У другій половині XVII – XVIII ст. на території Правобережної України земля знаходилась у руках австрійської, волозької, угорської шляхти та магнатів.

Завдання для виявлення рівня аксіологічної компетентності були такими:

1. Оцініть себе за 12-бальною шкалою, наскільки Ви компетентні з питання «Поширення фільварків в Україні».

2. Висловіть своє ставлення щодо економічного становища українського населення в Галичині, Буковині, Закарпатті у XVII – XVIII ст.

3. Оцініть себе за 12-бальною шкалою, наскільки Ви компетентні з питання «Господарська діяльність запорозжців».

4. Висловіть власне ставлення щодо змін в економічному становищі українських земель після утворення козацької держави за Б. Хмельницького.

Кожне завдання (запитання) залежно від складності оцінювалось від 0 до 8 балів. За завдання (запитання) з перевірки хронологічної компетентності максимальна оцінка – 9 балів, із просторової компетентності – 11 балів, із інформаційної компетентності – 28 балів, із логічної компетентності – 22 бали, з аксіологічної компетентності – 20 балів. Максимальна оцінка – 90 балів.

Визначення рівня розуміння економічної складової історії України учнями 8-х класів було здійснено на базі шести навчальних закладів (Житомирської гуманітарної гімназії № 23, Рівненських навчально-виховних комплексів № 2 та № 14, Рівненських загальноосвітніх шкіл № 18, № 22 та № 28). В анкетуванні, яке проводилось у травні 2015 р., взяло участь 178 учнів 8-х класів; його результати представляємо в табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл учнів 8-х класів за рівнями сформованості розуміння економічної складової історії України

Рівні навчальних досягнень	Кількість учнів (осіб)	Результати у відсоткових частках (%)
Високий	27	15
Достатній	27	15
Середній	95	53
Початковий	29	17
Всього	178	100

Результати проведеного анкетування свідчать, що серед опитаних учнів переважає середній рівень сформованих знань, умінь, навичок, ставлень щодо економічної складової шкільного курсу історії України.

Було здійснено також якісний аналіз результатів анкетування учнів. Так, установлення хронологічної компетентності показало, що більшість восьмикласників не знають століття появи фільварків в Україні, оскільки вказували XIV – XV ст. Виявлено проблему у значній кількості опитаних учнів із хронологічною послідовністю, зокрема, восьмикласники вважають, що закріпачення селян Лівобережної та Слобідської України (1783 р.) відбулось пізніше за наступ царизму на українську економіку за Петра I (після 1709 р.). Перевірка просторової компетентності показала, що восьмикласники погано орієнтуються на контурній карті, хоча окремі з них правильно зафарбували та нанесли символи. Загалом перевірка інформаційної компетентності засвідчила, що більшість учнів 8-х класів успішно впорались із репродуктивними завданнями. Також більшість респондентів зуміли описати економічний процес із використанням допоміжних слів, відповіді на запитання. Проте оцінка ролі млинів в житті людей Нового часу часто зводилась до констатації факту. Таку ж проблему виявлено і у висловленні ставлення про користь господарської діяльності запорожців.

Аналіз отриманих результатів щодо розвитку логічної компетентності показав, що значна частина учнів правильно пояснила поняття «фільварок». Проте серед отриманих відповідей зустрічалися й такі варіанти, як «фільварок – це хутір, масток, велике шляхетське господарство, у якому правив феодал». Такі відповіді є неповними. Якщо учні не вміють виділити відмінні ознаки поняття, це свідчить, що вони мають поверхове засвоєння історико-економічних понять. Також більшість восьмикласників не справились успішно зі знаходженням історико-економічних помилок, визначенням спільних і відмінних рис в економічному становищі жителів Гетьманщини та Галичини, Буковини, Закарпаття у другій половині XVII – середині XVIII ст. На останнє із указаних завдань поширеними є такі пояснення, як: "Гетьманщина мала незалежний статус на відміну від території Буковини, Галичини, Закарпаття, які платили податки, а Гетьманщина – ні. Гетьманщина мала свободу, право власності на землю", або "Економічне становище Лівобережної України у XVII – XVIII ст. було на висоті. Але у XVII ст. ремісництво та господарство занепало, але потім

покращилось і розвивалось". Тобто у таких відповідях учнів немає логічності, чіткого формулювання аргументів, володіння навчальним історико-економічним матеріалом.

Щодо аксіологічної компетентності, то у відповідях у більшості восьмикласників наявна констатація фактів. Наприклад, на завдання "Висловіть власне ставлення щодо економічного становища українського населення в Галичині, Буковині, Закарпатті у XVII – XVIII ст." наявні такі трактування: "Галичина, Буковина, Закарпаття у XVII – XVIII ст. були під владою волоської угорської шляхти і магнатів, тому на цих територіях були високі податки, через це й були такі повстання, як рух опришків, гайдамаків". Установлено, що більшості учнів 8-х класів виявилось проблематично оцінити рівень своїх знань, умінь, навичок із певної історико-економічної проблеми, оскільки наявні як завищені, так і занижені самооцінки учнів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, вивчення стану навчання економічної складової у змісті історії України у 8-х класах загальноосвітньої школи засвідчило наявність суттєвих проблем як у підготовці вчителів до навчання економічної історії, так і у знаннях, уміннях, навичках, ставленнях учнів. Щодо методичної підготовки вчителів до навчання економічної складової, то більшість опитаних педагогів мають сформований середній рівень досягнень. Щодо якісного та кількісного аналізу відповідей опитаних учнів з'ясовано, що близько 70 % учнів мають початковий і середній рівень знань, умінь, навичок, сформованих ставлень щодо економічної складової шкільного курсу історії України; прослідковується відсутність послідовності, логічності й системності в отриманих відповідях; наявні проблеми в оцінці учнями власних знань, умінь, навичок, висловленні ставлення до історико-економічних фактів, тенденцій; проблемним залишається чітке подання аргументів, визначення спільних і відмінних рис, формулювання і застосування історико-економічних понять.

За таких умов актуальним є перегляд як системи підготовки майбутніх учителів історії, так і методики навчання економічної складової змісту шкільного курсу історії України у 8-х класах.

Список використаних джерел

1. Проект Закону України "Про освіту" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/citizens/zv%E2%80%99yazki-z-gromadskisty/gromadske-obgovorennya.html>.
2. Дорожня карта освітньої реформи (2015-2025) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/content/Діяльність/.../08-road-map-sk-end.pdf>.
3. Balandyuk, R. The condition of teaching economic component in modern textbooks on the history of Ukraine for 8-9th forms: News of Science and education, 2015, № 11, p.p. 5–10.
4. Баландюк Р. Г. Зміст і місце економічної складової серед інших компонентів змісту шкільної історичної освіти / Р. Г. Баландюк // Вісник ЖДУ. – 2014. – № 1. – С. 166–169.

Баландюк Р. Г. Изучение состояния обучения экономической составной в содержании истории Украины в 8-х классах общеобразовательной школы

Определены основные методические принципы, на которых должно осуществляться обучение экономической составной истории. Исследовано оценки учителей истории проблем обучения экономического компонента в содержании истории Украины в восьмых классах общеобразовательной школы. Проанализированы результаты качественного и количественного анкетирования учеников 8-х классов. Установлены проблемы в современном состоянии обучения экономической составной школьного курса истории Украины в 8-х классах.

Ключевые слова: экономическая составная, содержание истории Украины, компетентность, общеобразовательная школа, анкетирование.

Balandyuk, R. G. Studying Condition of Teaching Economic Component in the Historical Educational Content in the 8th Form at School of General Education

The research deals with the issues of the main methodical principals, which should be in the basis of teaching economic component. It was examined the assessments of history teachers into problems of teaching economic component for the 8th form. Also it was analyzed the results of qualitative and quantitative questioning of the 8th formers. There were found fixed issues, which are in the modern condition of teaching economic component for the 8th formers, as a conclusion of such research.

Key words: economic component, historical educational content, competence, the school of general education, questioning.